

Лісун Світлана Леонідівна
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНА АДАПТАЦІЯ МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Майбутнє України сьогодні неможливе без реформування системи вищої освіти та розв'язання соціально-психологічних проблем вищої школи. Необхідність реформування системи освіти нашої держави, удосконалення і підвищення рівня її якості є найважливішою соціокультурною проблемою, яка значною мірою обумовлюється процесами глобалізації та потребами формування позитивних умов для індивідуального розвитку людини, її адаптації та самореалізації у сучасному світі. В Україні, як і в інших розвинених країнах світу, вища освіта визнана однією з провідних галузей розвитку суспільства. Одним із пріоритетних напрямків державної політики є особистісна орієнтація вищої освіти, розвиток мобільності громадян.

Провідною ланкою реформування змісту вищої освіти виступає виховання студентської молоді. Власне через виховання студентської молоді, підняття її соціально-культурного рівня, поліпшення соціальної адаптації до умов навчання у вищих закладах освіти можливе успішне входження у європейський простір та реформування вищої освіти. Це питання є актуальним для вищих навчальних закладів системи МВС України.

Слід зазначити, що високотехнологічне забезпечення правоохоронної діяльності та сучасна система законодавства виявляється малоефективними та зайвими, якщо їм не буде відповідати високий професійний рівень працівників органів внутрішніх справ. Тому перед вищими навчальними закладами системи МВС України нагальним постає завдання підготовки досвідчених фахівців, підвищення якості їх професійної діяльності, формуванням тісних

взаємовідносин з населенням та спроможності до міжнародного співробітництва.

У зв'язку з цим все актуальнішими постає питання соціально-психологічної адаптації курсантів до нових форм та умов навчально-службової діяльності на етапі навчання у ВНЗ. Від того, як проходить цей процес та розвиток їх особистості залежить якість професійної підготовки та майбутньої професійної діяльності.

Вищенаведене обумовило мету нашої статті: аналіз й виявлення проблем соціально-психологічної адаптації курсантів до умов навчально-службової діяльності у ВНЗ системи МВС України.

Навчання у вищому закладі освіти для сучасної молодшої людини - один з найважливіших періодів її життєдіяльності, особистісного зростання та становлення як фахівця з вищою освітою. Принципово важливим у цей період є етап формування готовності курсанта в процесі адаптації до навчально-службової діяльності у вищому навчальному закладі (в подальшому ВНЗ). Його основу становить адаптація курсантів до умов ВНЗ. Пошук шляхів успішної адаптації до нових соціальних умов та нової діяльності є нагальною проблемою для кожного, хто переступив поріг ВНЗ. Основний вид діяльності курсанта - професійне навчання, стає більш складним за формами та змістом, порівняно з навчанням у середній школі, а тому підвищує вимоги до особистості. Здатність адаптуватися, долати труднощі, знайти своє місце у життєвому просторі є вирішальним чинником вдалого розвитку молодшої людини, а в майбутньому - кваліфікованого фахівця.

Питання професійної адаптації працівників і службовців досліджені в наукових працях С. Д. Артемова, Т. А. Кухарева, К. К. Платонова, В. В. Синявського. Проблем пристосування в особливих умовах життєдіяльності розглядали Л. І. Аболін, В. Г. Андросюк, Ю. М. Блудов, Н. І. Наєнко, С. І. Яковенка Адаптаційні процеси під час навчання відображені в роботах Д. А. Андрєєвої, Л. Г. Єгорова, Ю. С. Колесникова, Т. К. Кончаніна, Г. П. Медведєва, Б. Г. Рубіна.

Адаптацію (лат. «adaptation» - пристосування) у широкому розумінні трактують як зміни, що супроводжують на рівні психічної регуляції процес активного пристосування індивіда до нових умов життєдіяльності [2, С. 86].

Д. А. Андрєєва обґрунтовує поняття “адаптація студентів до умов ВНЗ” як процес вироблення оптимального стилю, режиму цілеспрямованого функціонування особистості в конкретних умовах, коли фізичні та духовні сили людини спрямовано на виконання нових навчальних і практичних завдань. Це, на думку науковця, досягається особистісною інтеріоризацією нових зовнішніх умов життєдіяльності, коли людина при цьому може набувати особистісних властивостей, а не лише пристосовується, “звикає” до умов предметної діяльності [1, С. 64].

На думку науковців Т. Б. Буяльської та М. Д. Пріщак, процес адаптації передбачає, перш за все, активність самого суб’єкта діяльності, котра потребує осмислення своїх дій та вчинків, пошуку особистих шляхів вирішення відповідно конкретних умов життєдіяльності, аналіз характерних особливостей та результатів взаємодії з новими людьми та обставинами [3].

Соціальна адаптація передбачає активну особисту позицію усвідомлення соціального статусу, а також зв’язаної з нею рольової поведінки як форми реалізації індивідуальних можливостей особи у процесі рішення нею загально групових задач. Адаптація особистості у соціальному середовищі включає соціальну та соціально-психологічну адаптацію [6, С. 222].

Психологічна адаптація розуміється як один із провідних чинників і як необхідна умова соціалізації. Саме так її розглядав Л. С. Виготський, аналізуючи процес входження дитини у нові соціальні ситуації та процес формування у неї певного ставлення до суспільного оточення. Тобто, зароджуючись у безпосередніх соціальних контактах дитини з дорослими, вищі психічні функції згодом "вростають" у її свідомість. За цих умов розгортаються процеси інтеріоризації соціальних норм і вимог соціально значущої поведінки у внутрішній план її індивідуальної активності. А це, в свою чергу, приводить до формування все нових і нових властивостей особистості, які виступають

психологічними засобами побудови більш досконалих стратегій діяльності дитини, досягнення нею вищих рівнів соціалізації [10, С. 83].

Соціально-психологічну адаптацію можна охарактеризувати як такий стан взаємовідносин особистості та групи, за якого особистість без тривалих зовнішніх та внутрішніх конфліктів продуктивно виконує свою провідну діяльність, задовольняє свої основні соціогенні потреби повною мірою, відповідає тим рольовим очікуванням, які висуває до неї референтна група, реалізовує самоствердження та вільно виражає свої творчі здібності [8, С. 20].

Складовими соціально-психологічної адаптації є:

- професійна адаптація: профорієнтаційна адаптація; адаптація до навчання;
- соціальна адаптація: пристосування індивіда до групи, всього студентського колективу; прийняття нормативно-правових вимог перебування у ВНЗ; осмислене прийняття норм моралі та культури; адаптація до умов проживання у гуртожитку;
- фізіологічна адаптація: адаптація організму до нових умов (кліматичних, побутових, санітарних, режиму праці, сну, фізичних і нервових навантажень; режим і якість харчування);
- психологічна адаптація: стан психологічного задоволення (незадоволення), комфорту (дискомфорту), відчуття внутрішньої та зовнішньої гармонії (дисгармонії) від успішності (неуспішності) професійної, соціальної та біологічної адаптації, вміння здійснювати психологічну саморегуляцію поведінки й діяльності [3].

Вступ молодих людей до ВНЗ викликає докорінні зміни умов їх життя, діяльності і побуту внаслідок незворотного впливу численних соціальних, фізіологічних, біологічних, психічних та інших чинників, комплекс яких викликає зміни в діяльності і поведінці курсанта, зміна звичного стилю їх життя та сформованого за роки навчання у школі життєвого стереотипу. Навчальна та службова адаптація є критичним періодом у професійному та загальному розвитку курсанта. Від успішності цього процесу залежить, в подальшому,

становлення особистості як професіонала та входження в нові умови безпосередньо на службі в органах та підрозділах внутрішніх справ.

Досвід показує, що критичним періодом адаптації курсантів до умов навчання та вузівського життя, дорослішання й зростання самосвідомості виявляється на першому, а в деяких випадках, і на другому курсах навчання у ВНЗ. На протязі цього періоду курсанти вливаються у соціальну групу, яка характеризується не лише особливими умовами життя, праці, побуту, дещо іншою соціальною поведінкою, психологією, але й своїми традиціями, системою ціннісних орієнтацій та обов'язків пов'язаних із несенням служби.

Розглядаючи питання соціально-психологічної адаптації курсантів, важливо звернути увагу на те, що навчання у відомчому навчальному закладі різниця від навчання у цивільних вищих закладах освіти.

У ВНЗ системи МВС України, насамперед, курсанти стикаються з новою для них організацією навчального процесу (лекції, семінари, самостійна й індивідуальна робота, науково-дослідна робота тощо). У зв'язку із цим С. І. Зінов'єв зазначав: “Вища школа відрізняється від середньої не тільки спеціалізацією підготовки, ступенем складності й великим обсягом навчального матеріалу, але, мабуть, головним чином методикою навчальної роботи, в якій закладений творчий початок, і ступенем самостійності студентів” [4, С. 84]. Не всім вдається подолати ці труднощі і швидко перебудувати звичні форми навчальної роботи. Більшість молодих людей, які приходять до ВНЗ, слабо володіють вираженими навичками навчальної роботи, недостатньо володіють прийомами раціонального мислення, запам'ятовування, концентрації й розподілу уваги. У багатьох курсантів слабо виражена волева регуляція в подоланні труднощів, що виникають під час навчання. Чимало курсантів лише в ході адаптації починають усвідомлювати всю серйозність зробленого ними життєвого вибору.

Крім усіх труднощів адаптації до навчального процесу, ще додається адаптація до перших кроків служби в органах внутрішніх справ, до нового

колективу закритого типу де необхідно дотримуватись правил субординації. Дотримання правил субординації є однією із складних психологічних проблем. Юнацький вік – це вік критичного ставлення до слів, вчинків, розпоряджень інших. Курсант стикається, в період адаптації, з необхідністю безперечно виконувати та визнавати авторитет командира, без заперечень усувати зауваження, виконувати розпорядження та команди. Це іноді викликає у молоді особи проблему неприйняття на початковому етапі навчання у ВНЗ системи МВС дотримання вимог з боку командирів та правил субординації з керівним складом вузу.

Протягом усього процесу навчання курсант відчуває вплив різних факторів зовнішнього середовища. Основними факторами, які впливають на нервово-психічну діяльність:

- порушення ритмів сну при несенні служби в добовому наряді;
- групова ізоляція, що передбачає спілкування здебільшого в рамках підрозділу (за умов рідких звільнень протягом першого півріччя);
- життя за розпорядком дня та регламентація всіх видів діяльності, суворість їх послідовність і визначеність у часі.

Деякі фактори впливають на психосоціальну сферу курсанта. До них можна віднести наступні:

- регламентація всіх видів взаємовідносин, що передбачає сувору субординацію, як за вертикаллю, так і за горизонталлю;
- входження до малої курсантської групи, встановлений міжособистісних взаємовідносин, засвоєння статусних ролей та забезпечення їх відповідності рольовим очікуванням;
- засвоєння групових норм поведінки, формування відповідного їм стилю взаємовідносин [7, С. 78].

В період навчання курсантів у ВНЗ особливу увагу слід приділити професійній адаптації як процесу. Суттєві елементи професійної адаптації формуються ще в загальноосвітній школі та надалі актуалізуються у сфері професійної діяльності. У процесі пристосування курсантів до умов навчання

відбувається інтенсивне змістове і творче залучення їх до обраної професії, тому особливості їх поведінки у сфері службової діяльності визначають ступінь адаптованості їх до професії. Найбільш чітким показником рівня особистісної адаптованості до своєї професійної ролі є зв'язок життєвих планів курсанта з тією професією, яку він опановує у ВНЗ. Так, аналіз емпіричних даних щодо військових ВНЗ свідчить, що до 2/3 опитаних керуються, насамперед, прагненням працювати за спеціальністю, але більше третини обирають професію, виходячи з чинників іншого порядку. Зокрема, їх приваблює прагнення жити в місті, висока заробітна плата, близькість культурних центрів та таке інше. [7].

Ще однією з психологічних проблем яка постає перед курсантом в період адаптації це проживання курсантів першого курсу в казармі. Для більшості це є новим та незвичним. Такі умови проживання вимагають від нього дотримання розпорядку дня та службової дисципліни та обмежують особистісний простір. Під впливом цих факторів відбуваються конфлікти між курсантами, підвищення емоційного переживання, дратівливості, напруження та прояву агресії в поведінці.

На думку Н. С. Кисельової причинами та наслідками такої утрудненої адаптації можуть бути:

- недостатня поінформованість про майбутню професію і, як наслідок, сумніви в правильності зробленого професійного вибору;
- непевність у завтрашньому дні, страх відсутності соціального замовлення на обрану професію;
- невідповідність базової підготовки до вимог вищого навчального закладу;
- недостатнє розуміння лекцій і, як наслідок - зниження успішності, втрата інтересу до навчання;
- розходження методів викладання в школі й вищому навчальному закладі;
- зміна побутових умов, зміна режиму дня;
- відсутність щоденного контролю і періодичні стресові ситуації (іспити, заліки) призводять до підвищеного рівня тривожності й невротизації;

– підлітковий вік [6, С. 8].

Як бачимо, соціально-психологічна адаптація курсантів до умов навчально-службової діяльності під час навчання у ВНЗ системи МВС України це досить своєрідний та складний процес.

Отже, враховуючи вище зазначене, можна зробити висновок, що соціально-психологічна адаптації курсантів у ВНЗ системи МВС України за своєю сутністю є основою професійного становлення особистості працівника правоохоронних органів. У цей період розвиваються адаптаційні здібності, закладаються основи ставлення особистості до своїх професійних обов'язків, активно здійснюється становлення життєвої позиції, відбувається входження особистості в професію. У своїй навчально-службовій діяльності курсант проходить випробування на соціальну зрілість, на готовність і спроможність адаптуватися до нових для них статутних стосунків і вироблення власної позиції щодо вимог, цінностей та норм входження в систему службових відносин. Тому соціально-психологічну адаптацію курсантів до умов навчання на перших етапах навчання у ВНЗ системи МВС України необхідно визнати однією з найбільш значущих проблем вищої школи в умовах її докорінної реформи.

Література:

1. Андреева Д. А. О понятии адаптации / Д. А. Андреева // Человек и общество. – Л., 1983. – С. 64–67.
2. Бесчастний В. М. Работа с персоналом органов внутренних дел : [наук.-практ. посіб.] / Бесчастний В. М. – Донецьк : ДЮОІ, 2005. – 296 с.
3. Буяльская Т. Б. Теоретические аспекты адаптации студентов I курса к обучению в вузах [Электронный ресурс] / Т. Б. Буяльская, М. Д. Прищак // Гуманизм и образование : электронное научное издание материалов конференции. – Режим доступа к журн. : <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2008/txt/Buyalska.php>
4. Зиновьев С. И. Учебный процесс в советской высшей школе / Зиновьев С. И. – М. : Высшая школа, 1975. – 314 с.

5. Зотова О. И. Некоторые аспекты социально-психологической адаптации личности / О. И. Зотова, И. К. Кряжева // Психологические механизмы регуляции социального поведения. – М., 1979. – С. 219–233.
6. Киселева Н. С. Проблема учебно-профессиональной мотивации современного студента / Киселева Н. С. – СПб. : ЛГУ им. А. С. Пушкина, 2006. – 131 с.
7. Рудов Б. А. Адаптація курсантів молодших курсів до навчання у вищому військовому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 20.02.02 / Рудов Борис Анатолійович. – Хмельницький, 2002. – 217 с.
8. Маклаков А. Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях / А. Г. Маклаков // Психологический журнал. – 2001. – Т. 22. – № 1. – С. 16–24.
9. Мамаєв Л. М. Адаптація студентів-випускників ліцею в умовах вузу / Л. М. Мамаєв, Л. М. Дегтярьова, Л. О. Добрик // Нові технології навчання : наук.- метод. зб. – К., 1996. – Вип. 16. – С. 82–85.
10. Перепечіна Н. М. Особливості адаптації курсантів першого курсу до умов вищих навчальних закладів системі Міністерства внутрішніх справ України / Н. М. Перепечіна // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – К., 2012. – № 3 (82). – С. 175–180.